

ULUSLARARASI HUKUK PERSPEKTİFİNDEN 2011 SONRASI DÖNEMDE LİBYA'DA DE FACTO REJİM VE YENİ HÜKÜMETİN TANINMASI SORUNU

(In the Post- 2011 Period, the Problem of Recognition of the De Facto Regime
and the New Government of Libya from the Perspective of International Law)

Prof. Dr. Fatma TAŞDEMİR¹

“Tanıma ne anlama geliyor?”

*Kişi bir insanı bir imparator veya
bir bakkal olarak tanıyabilir.*

*Tanıma tanımlayıcı bir formül
olmadan anlamsızdır.”*

Winston Churchill.

ÖZ

Bir devletin toprakları üzerinde belli bir derecede etkin otorite icra eden birimler *de facto* rejim olarak isimlendirilmektedir. Günümüzde *de facto* rejimlerin uluslararası hukuk açısından statüleri ve hukuksal kişilikleri belirsizdir. *De facto* rejimler devletin resmi hükümetini güç kullanarak ve anayasal olmayan yöntemlerle değiştirdikleri için uluslararası barış ve güvenliğe önemli tehditler yöneltilmektedirler. Uluslararası toplum *de facto* hükümet ve *de facto* devlet sorununa “tanıma” metodu ile yanıt vermektedir. Hükümetlerin tanınması iç savaş, devrim ve darbe gibi durumlarda devletlerin anayasalarına ve uluslararası hukuka aykırı yollarla iktidarın değişmesi halinde önem taşımaktadır. Bu olağanüstü hallerde devletler geleneksel olarak yeni bir hükümeti tanımak için “etkinlik” ilkesine başvurmuşlardır. Bir devletteki içsel ve dışsal açıdan etkin olan birimlere *de jure* hükümet statüsü tanınırken, içsel veya dışsal açıdan etkin olmayan farklı birimlere her iki tanıma da ayrı ayrı verilmiştir. 2011 sonrası dönemde Libya örneği devlet uygulamasında etkin kontrol ilkesinin istisnasız mutlak bir ilke olmadığını kanıtlamıştır.

1 Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, fatma.tasdemir@hbv.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-1937-4155.

Halk desteğinin olması, uluslararası toplum tarafından yaygın tanınma, uluslararası barış ve istikrarın sağlanması gibi faktörlerin daha çok önem kazandığını göstermektedir. Kaddafi sonrası dönemde Libya'da yaşanan çok-hükümetlilik sorunu Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki hak ve çıkarları açısından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: De Facto Rejim, Tanıma, Tanınmama, Etkin Kontrol, Libya, Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH).

ABSTRACT

The units that exercise a certain degree of effective authority over the territory of a state is called the *de facto* regime. Today in terms of international law the status and legal personality of *de facto* regimes are uncertain. As *de facto* regimes replace the official government of the state by force and unconstitutional methods, they pose significant threats to international peace and security. International community responds to the problem of the *de facto* state and *de facto* regime with the method of recognition. Recognition of government is important in situations such as civil war, revolution and *coup d'etat*, in case of a change of power, which is contrary to the constitutions of states and international law. In these states of emergency, states have traditionally resorted to the principle of effectiveness in order to recognize new governments. While states grant to the *de jure* status to the entities that are effective both internally and externally in a state; different entities are given to different status that aren't internally and externally effective in a given state as in Libya. In the post-2011 periods, the Libyan example proved that the effective control principle isn't an absolute principle in state practice. The presence of popular support shows that factors such as widespread recognition by the international community, international peace and stability gain more importance. Multi- government problem in Libya after Gaddafi period is important in terms of Turkey's rights and interests in the Eastern Mediterranean.

Keywords: De Facto Regime, Recognition, Un-recognition, Effective Control, Libya, Government of National Accord-(GNA)

GİRİŞ

Uluslararası toplum değişmeyen bir varlık değildir ve siyasi hayatın gelgitlerine maruz kalmaktadır. Yeni devletler meydana gelmekte ve eski birimler yok olmaktadır. Devletler içinde ilan edilen anayasalara aykırı bir biçimde güç kullanılarak ya da kullanılmayarak yeni hükümetler

oluşmaktadır. İsyanlar ortaya çıkmakta ve o güne kadar meşru hükümetlerce kontrol edilen topraklarda hasım yönetimler, *de facto* rejimler (*de facto* regimes-(DFRs)) kurulmaktadır. Bu olayların her biri yeni hukuki sonuçlar doğurmaktadır.²

Günümüzde *de facto* rejimler uluslararası topluma yönelik önemli tehditler ortaya çıkartmaktadır. “*De facto* rejimlerin” hak ve yükümlülükleri uluslararası hukuk bakımından tartışmalı bir konu olmaya devam etmektedir. 2011’den günümüze kadarki süreçte Libya’da yaşananlar *de facto* rejimlerin uluslararası hukuk açısından ortaya çıkardığı sorun ve istikrarsızlıkların en güncel ve somut örneğidir.

2011 yılı Libya’da önemli politik değişimlerin yaşandığı bir yıl olmuştur. Libya, Muammer Kaddafi taraftarları ile Kaddafi’yi devirmek isteyen muhalif güçler arasında cereyan eden bir iç savaşın pençesine düşmüştür. 1969’dan beri iktidarda olan Kaddafi rejimi BM Güvenlik Konseyi’nin aldığı 17 Mart 2011 tarihli ve 1973 (2011) sayılı karara dayanarak NATO komutasında gerçekleştirilen askeri müdahale sonucu devrilmiş ve Libya’da tartışmalı bir rejim değişikliği gerçekleşmiştir.³ Böylece 42 yıllık Kaddafi yönetimi sona ermiştir. Ne var ki rejim değişikliği sonucu ülkede beliren iyimserlik havası kısa sürede sona ermiş, yerini silahlı gruplar arasında artan çatışmalara, radikal terör örgütlerinin varlığına, mülteci sorununa ve kontrol edilemeyen sınır sorunlarına bırakmıştır. Herkesin herkesle savaştığı ülkede artan anarşi ve kaos Libya’yı devlet olarak çöküşe sürüklemiştir. Libya 2011-2014 arası dönemde *Weberian* devlet modelinden uzak ve kaotik bir durumun içine düşmüştür.⁴ Bu gelişmeler Libya’nın “devlet olma” (*statehood*) statüsü hakkında tartışmaları da beraberinde getirmiştir. 2014 ortalarında ise Libya’da yeniden bir iç savaş nüksetmiştir. Bu ikinci iç savaş başlangıçta Libya Ulusal Ordusu (Libya’s National Army (LNA)) ve General Halife Hafter’in desteğine sahip Doğu ve Güney Libya’yı kontrol eden Temsilciler Meclisi (HoR) ile, batıdaki Libya Şafak, Libya Kalkanı gibi çeşitli milislerden destek

2 SHAW Malcom N., **Uluslararası Hukuk**, Çev./Ed. İbrahim Kaya vd., TÜBA, Ankara, 2018, s. 315.

3 SAK Yıldırım, “Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye’de Yaşanan ya da Yaşanacaklar için Dersler”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, 11(4), 2015, s. 141; TAŞDEMİR Fatma, “Libya İç Savaşı’nın Jus in Bello Açısından Analizi”, **Üç Deniz Havzası Ülkeleri Ortak Yönetim Kültürü ve Yeniden Yapılanma Sorunları Sempozyumu**, İstanbul Aydın Üniversitesi, 2012, s. 358.

4 DROZ-VINCENT Philippe, “Competitive Statehood in Libya: Governing Differently a Specific Setting or Deconstructing its Weak Sovereign State with a Fateful Drift Toward Chaos?”, **Small Wars & Insurgencies**, 29 (3), 2018, s. 435.

alan “Genel Ulusal Kongre” (General National Congress- (GNC)) arasındaydı. Ardından iç savaş Aralık 2015’de “Libya Siyasi Anlaşması” imzalandıktan sonra 30 Mart 2016 tarihinde BM aracılığı ile kurulan ve uluslararası açıdan meşru görülen Libya “Ulusal Mutabakat Hükümeti” (Government of National Accord- (GNA)) ile onun yetkisini tanımayan Temsilciler Meclisi (HoR) arasında devam etmektedir. Libya’da yaşanan bu çok-hükümetlilik sorunu Avrupa’ya sadece 100 mil mesafede bulunan, zengin doğalgaz rezervlerine sahip olan, bölge ülkeleri ve AB açısından jeopolitik, jeo-stratejik ve ekonomik açıdan önem taşıyan Libya’ya yönelik dış müdahaleleri de beraberinde getirmiştir. Rusya, Mısır ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) gibi ülkeler Temsilciler Meclisi (HoR) ve onun desteklediği Halife Hafter’e para, asker, silah vb. destekler verirken, BM’nin tanıdığı “Ulusal Mutabakat Hükümeti” (GNA) ise Türkiye, Sudan, Katar tarafından desteklenmektedir. 18 Mayıs 2020’de Türkiye’nin de desteği ile Trablus civarındaki birçok küçük yerleşim yeri ile birlikte Vatiyye Hava Üssü’nün kontrolünü ele geçiren Ulusal Mutabakat Hükümeti (GNA)⁵ Libya’daki “etkin” denetimini her geçen gün daha da artırmaktadır. Önemli gelişmelerin yaşanmaya devam ettiği Libya’da 21 Ağustos 2020’de çatışan taraflar arasında ateşkes ilan edilmiş, Temsilciler Meclis’inin (HoR) desteklediği Halife Hafter ise görevinden istifa etmiştir.⁶

Libya’nın istikrarlı ve demokratik bir devlet olarak varlığını sürdürmesi açısından Kaddafi sonrası dönem, uluslararası hukuk çerçevesinde birçok sorun ortaya çıkartmaktadır. İlk olarak, uluslararası hukukta başat aktör devletler olduğu için uluslararası hukuk birincil olarak bu devletlerin hükümetlerine uygulanmaktadır. Devletlerin meşru hükümeti olmayan fakat devletin toprakları üzerinde denetim icra eden rejimler uluslararası hukuk sisteminde belirsiz bir pozisyonda bulunmaktadır. Bu rejimlerin eylemlerinin insani, ekonomik, sosyal ve siyasi açıdan önemli sonuçları olabileceği için uluslararası hukuk düzeninde bunların “statülerini” incelemek önem taşımaktadır. İkinci olarak, uluslararası toplum üyelerinin eylemleri de bu tür *de facto* rejimlerin statülerini etkileyebilmektedir. Söz konusu eylemlerin uluslararası hukuk sistemindeki etki ve sonuçlarının da iyi değerlendirilmesi

5 “Libya’da ne oluyor: Hafter’in ‘Türk hedeflerine yönelik hava operasyonu başlayacak’ dediği Libya’da son durum ne?”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52821791>, (Erişim: 05.06.2020).

6 “Libya’da Hafter Yanlısı Sözde Hükümet İstifa Etti”, <https://www.bloomberght.com/libya-da-hafter-yanlisi-sozde-hukumet-istifa-etti-2264251>, (Erişim: 14.09.2020).

gerekmektedir. Bu tespitler ışığında bu makalenin amacı Libya’da yaşanan çok-hükümetlilik krizini uluslararası hukuk açısından, spesifik olarak hükümetlerin tanınması açısından analiz etmektir. Makalede hükümet olmanın özellikleri, hükümet olarak tanınmanın koşulları, türleri, hükümet olarak tanınmanın veya tanınmamanın hukuksal etki ve sonuçlar ele alınacaktır. Ardından tüm hususlar Libya örneğine uygulanmaya çalışılacaktır. Bu çerçevede makalede ilk olarak *de facto* rejim, *de facto* hükümet konusunda yaşanan terminolojik tartışma ve teorik açıdan *de facto* rejimlerin uluslararası hukuk kişiliği sorunsalı ele alınacaktır. İkinci olarak Muammer Kaddafi sonrası dönemde Libya’da güvenliğin parçalanmasının nedenleri ele alınacaktır. Daha sonra ikinci Libya iç savaşı ve Libya’da çok-hükümetlilik sorunu analiz edilecektir. Sonuç bölümünde ise Libya’da yaşanan çok-hükümetlilik sorununun uluslararası hukuk açısından hükümetlerin tanınması konusundaki etki ve sonuçları değerlendirilecektir. Bu bağlamda makalede cevabı aranacak sorular arasında özellikle şunlar bulunmaktadır: Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH-GNA) Libya’nın meşru hükümeti midir? Libya’nın meşru hükümeti olmak için mücadele eden ve Rusya, Mısır ve BAE’nin desteklediği Temsilciler Meclisi (HoR) ve General Halife Hafter’e bağlı güçler, *de facto* rejim olarak nitelendirilebilir mi? Libya bir devlet mi yoksa başarısız bir devlet midir? Libya’daki istikrarsızlığın Türkiye ve bölge ülkeleri açısından ortaya çıkardığı risk ve sorunlar nelerdir?

I. TERMİNOLOJİK TARTIŞMA: DE FACTO REJİM VE DE FACTO HÜKÜMET AYIRIMI

Uluslararası hukukta *de facto* rejimleri değerlendirmeden önce *de facto* rejim teriminin tam anlamıyla ne ifade ettiğini ortaya koymak gereklidir. Uluslararası ilişkiler disiplini açısından “rejim” kavramı, üzerinde uzlaşılan bir kavram değildir. Türk Dil Kurumu Sözlüğünde “rejim” terimi “yönetme, düzenleme biçimi, düzen” olarak tanımlanmıştır.⁷ Yaptığı tanım genel kabul gören Stephen D. Krasner uluslararası rejimi “uluslararası ilişkilerin belli bir konu alanına ilişkin olarak aktörlerin beklentilerinin etrafında örtüştüğü gizli veya açık prensip, norm, kural ve karar alma prosedürleri bütünü” olarak tanımlamıştır.⁸ Diğer bir ifadeyle,

7 “Rejim”, TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim. 07.06.2020).

8 Krasner, rejim tanımındaki unsurlara şu şekilde açıklık getirmiştir. Prensipler, gerçeğe, nedenselliğe ve doğruluğa ilişkin görüş ve inançlardır; normlar, hak ve sorumlulukları ifade eden davranış biçimidir; kurallar, eylemi düzenleyen belirli önerme veya yasaklamalardır; karar alma prosedürleri ise ortak karar alma ve uygulamayı mümkün kılan mekanizmalardır. Bkz. KRASNER Stephen D., “Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables”, *International Organization*, 36(2), 1982, s. 186’dan aktaran AKSOY Sevilay Z., “Rejim Teorileri”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 12(46), 2015, s. 59.

herhangi bir uluslararası sorunun ortaya konması ve çözümüne ilişkin olarak devletlerin üzerinde resmi veya gayri resmi olarak anlaşmaya vardıkları prensip, norm, kural ve karar alma mekanizmaları “rejim” olarak adlandırılmıştır.⁹ *De facto* rejimler ise bir devletin toprakları üzerinde belirli bir derece etkin otorite icra eden entitelere dir. Bu etkin otorite ölçüsü belli derecede siyasi ve örgütsel kapasiteyle ilgilidir. Bu birim, resmi hükümet kapasitesi ile toprağı kısmen ya da tamamen kontrol eden devleti temsil etmeyi amaçlar. Bir *de facto* rejim resmi hükümet statüsüne erişmek için uluslararası toplumu oluşturan aktörler tarafından tanınmak ister. Uluslararası aktörler tarafından tanınmadan önce bir *de facto* rejim, “*de facto*” durumda kalır. “*De facto*”, kelimesi rejimlerin olgusal (*factual*) kontrolüne ve illegal ya da hukuk dışı temellerine işaret eder.¹⁰ Bu rejimler bir hukuk meselesi olmaktan ziyade bir “olgu” olarak yetki ve kontrole sahiptirler çünkü toprak üzerinde fiili kontrol ve güce sahip olmalarına karşın ülkenin yasal ya da meşru hükümeti değildirlir.¹¹

De facto rejimleri benzer entitelere den ayırmak gereklidir. Öncelikle *de facto* rejimler bağımsız bir devlet olarak yaygın uluslararası tanıma ve tam anayasal bağımsızlık isteyen “*de facto* devletlerden” farklıdırlar.¹² Daha ziyade Alman literatüründe kullanılan *de facto* devlet, bir devletin sahip olduğu tüm özelliklere sahip coğrafi ve politik bir birimdir fakat siyasi nedenlerle önemli bir diplomatik tanıma elde edemeyen ve bu nedenle uluslararası toplumun gözünde gayri-meşru kalmaya devam eden bir entitedir.¹³ *De facto* rejimin gayesi ise “daha önceden var olan ve tanınan bir devletin “resmi hükümeti” olarak uluslararası toplum tarafından tanınmaktır”. Bu nedenle *de facto* rejim ve *de facto* devlet arasındaki önemli fark *de facto* devlet ana devletten ayrılmak ya da bağımsız olmak isterken *de facto* rejim ise resmi hükümet olarak tanınarak ana devleti ve topraklarını bir bütün olarak elinde tutmak ister.¹⁴

Her ne kadar terimler sık sık birbirlerinin yerine dönüşümlü olarak kullanılsa da bir *de facto* rejim, *de facto* bir hükümetten de farklıdır.

9 AKSOY, s. 59.

10 VAN ESSEN Jonte, “De Facto Regimes in International Law”, *Merkourios-Utrecht J. Int'l & Eur. L.*, 31(1), 2012, ss. 32-33.

11 TAN Daron, “Filling The Lacuna: De Facto Regimes and Effective Power in International Human Rights Law”, *International Law and Politics*, 51(1), 2019, s. 441.

12 TAN, s. 441.

13 TALMON Stefan, “The Constitutive versus the Declaratory Theory of Recognition. Tertium non Datur?”, *British Yearbook of International Law*, 75(1), 2005, s. 101.

14 VAN ESSEN, s. 33.

Farklılıklardan bir tanesi toprak üzerinde icra edilen “etkin güç/kontrol”¹⁵ derecesinde yatmaktadır.¹⁶ *De facto* hükümet, bir devletin topraklarının tümü üzerinde olgusal bir kontrole sahip olan fakat uluslararası toplum tarafından devletin hükümeti olarak tanınmayan bir birimdir. Ancak *de facto* rejimlerin bir devletin topraklarının tümünü kontrol etmesi zorunlu değildir. *De facto* rejimlerin kontrol derecesi devletin küçük bir kısmı üzerindeki güçten, ülkenin tamamı üzerinde tam kontrole kadar uzanır ve bundan sonra da *de facto* bir hükümet olarak da nitelendirilebilir.¹⁷ *De facto* hükümet her daim *de facto bir* rejim olarak nitelendirilebilirken tersi söz konusu değildir.¹⁸ Sonuç olarak *de facto* rejimler devletin resmi hükümeti haline gelmek için bir devletin ülke topraklarının bir kısmı üzerinde etkin kontrol icra eden, siyasi olarak örgütlü birimlerdir. Rejim henüz uluslararası toplumun parçası olmadığı için otoritesini “*de facto*” olarak icra eder.

II. DE FACTO REJİMLER VE ULUSLARARASI HUKUK

A. De Facto Rejimlerin Uluslararası Hukuk Kişiliği

Uluslararası aktörlerin kişiliği, uluslararası hukukun bu aktörlere nasıl uygulandığını belirlemede merkezi bir öneme sahiptir.¹⁹ Çağdaş uluslararası hukukun ayırt edici özelliklerinden biri çok çeşitli katılımcıların varlığıdır. Devletler birincil ve tartışmasız olarak hukuk kişiliğine sahip birimlerdir. Uluslararası ve bölgesel örgütler de türemiş ve fonksiyonel kişiliğe sahiptir. Devlet dışı aktör olarak nitelendirilen hükümet dışı kuruluşlar (NGOs), çok-uluslu ve ulus üstü şirketler, ulusal kurtuluş hareketleri, terör örgütleri, deniz haydutları, bireyler vs. gibi birimler de uluslararası düzlemde belli ölçüde etkiye sahip olarak faaliyette bulunabilirler. Bu aktörler farklı hak ve yükümlülük dizisine bağlıdır ve bu nedenle bunların hepsinin hukuki kişiliği farklılaşır ve hepsi hukuki kişilik teşkil etmezler.²⁰

Uluslararası hukuk kişiliği sisteminde *de facto* rejimlerin durumu kolaylıkla tanımlanamamaktadır. Genel olarak *de facto* rejimlerin sınırlı derecede bir uluslararası hukuk kişiliğine sahip olduğu kabul

15 Bu çalışmada “etkin güç”, “etkin otorite” ve “etkin kontrol” kavramları birbirinin yerine kullanılmaktadır.

16 TAN, s. 441.

17 VAN ESSEN, s. 33.

18 VAN ESSEN, s. 33.

19 SHAW, s. 151.

20 SHAW, s. 152.

edilmektedir.²¹ *De facto* rejimler ana devletin hükümetini güç kullanarak ve anayasal olmayan yöntemlerle değiştirirler. Yetkinin bu şekilde değiştirilmesine uluslararası toplumun yanıt vermede kullandığı metotlardan bir tanesi hükümetlerin tanınmasıydı.²² Bir *de facto* rejimin herhangi bir hükümet tarafından tanınmaksızın tam uluslararası hukuk kişiliğine sahip olması imkânsızdır. Sadece diğer hükümetler bir *de facto* rejimle yeni bir hükümet olarak ilişki kurarsa uluslararası toplumda işlevsel olabilir.²³

B. De Facto Rejimlerin Tanınması

Hükümet, devlet demek değildir. Hükümetin varlığı devlet olmak için sadece bir önkoşuldur ve bir devletin kurucu unsurlarından bir tanesidir. Bir hükümet bağımsız olmalı, dış aktörlerin müdahalesi olmaksızın kendi kararlarını alabilmeli ve otonom yetki kullanabilmelidir.²⁴ Hükümet olmanın bir başka anahtar unsuru etkinlik düzeyidir. Etkin olmak bir devletin hükümeti olarak değerlendirilmek için vazgeçilmez bir koşuldur. Etkinlik devlet fonksiyonlarını içte ve dışta diğer devletlerle ilişkilerde gösterme kapasitesidir. Hükümetin etkinliği hem ülke içi hem de ülke dışı açıdan görülmek zorundadır. Bu egemenliğin iki yönüdür. Dışsal egemenliğin varlığı içsel egemenliğin varlığını gerektirir.²⁵ Bir hükümet devletin temsilcisidir, bağımsız ve etkin olmak zorundadır. Uluslararası hukuk kuralları bir devlet ve hükümeti arasındaki yakın ilişkiyi açıkça tanımlamaktadır. Devletler uluslararası hukuk kişiliğine sahiptir ancak devletler kolektif varlıklardır, kendi başlarına eylem yapamazlar; kendi adına ve kendi yararına eylem yapmak için temsilcilere ihtiyaç duymaktadırlar. İşte devletin ulusal hükümeti bu ajan ve temsilcileri devlete sağlamaktadır.²⁶ İki ya da daha çok entitenin bir devleti temsil ettiğini iddia etmesi halinde ya da etkin olmayan bir birimin hükümet olduğunu iddia etmesi halinde önemli sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu noktada hükümetin tanınması konusu önem kazanmaktadır.

21 VAN ESSEN, s. 34, 39.

22 VAN ESSEN, s. 40.

23 VAN ESSEN, s. 47.

24 SERRALVO Jose, "Government Recognition and International Humanitarian Law Applicability in Libya Post-Gaddafi Libya", *Yearbook of International Humanitarian Law*, Springer, 18(1), 2016, s. 14.

25 SERRALVO, s. 16.

26 PETERSON M. J., "Recognition of Governments", Eds. Gezim Visoka, John Doyle and Edward Newman, *Routledge Handbook of State Recognition*, Routledge, London, New York, 2020, s. 206.

Uluslararası hukuk devletlere tercih ettikleri süreçleri kullanarak yeni bir hükümeti kabul ederek ajanlarını değiştirmeye izin vermektedir. Hükümet değişiklikleri bir kaç yolla gerçekleşmekte olup bu yollar şunlardır:

- i) Devletin anayasası, iç hukuku ya da yerleşik ulusal uygulamalarına göre;
- ii) Devlet içinde başlatılan bir ayaklanma (*rebellion*) ya da bir darbe (*coup d'état*) yoluyla;
- iii) Bir başka devlet tarafından silahlı müdahale ya da savaş zamanı askeri işgal yolu ile.²⁷

Hükümet değişikliklerinin çoğu ilgili devletin anayasasına ve iç hukukuna göre gerçekleşmektedir. Devletin anayasasına uygun olarak gerçekleşen hükümet değişiklikleri meşruluk sorunu taşımaz ve tanımaya gerek olmaz.²⁸ Ancak anayasa dışı veya hukuk dışı yolla iktidarı ele geçirmek, hükümetler arası hukuksal devamlılıkta bir kırılma yaratır. Bu husus, yeni yöneticilerin etkilenen devletin hükümeti olarak kabul edilip edilmemesi hakkında sorunlar ortaya çıkarır.²⁹ Yetkinin bu şekilde el değiştirmesine uluslararası toplumun yanıt vermede kullandığı metotlardan bir tanesi “yeni hükümetlerin tanınmasıdır”. Yeni hükümetin diğer devletler tarafından tanınması halinde tanıyan devletler açısından yeni hükümet ilgili devletin resmi hükümeti haline gelmiş olur.³⁰ Bir hükümetin iktidardan düşmesi veya düşürülmesi, var olan devletin ulusal yasal hukuksal kişiliğini etkilemez. Tanıma eyleminde bir hükümeti tanımak aynı zamanda devleti tanımayı da zorunlu kılarken, bir devleti tanımak hükümeti tanımayı zorunlu kılmaz.³¹

Devletler yeni kurulan hükümetleri tanıyıp tanımama konusunda özgürdürler. Bazen devletler yeni kurulan hükümeti tanımayıp, eski hükümeti tanımaya devam edebilmektedir.³² Uluslararası hukuk kuralları tanınmayan entite için ise devletin tümünü yöneten bir “*de facto* hükümet

27 PETERSON, s. 206.

28 SAUGHEHE Hamed Hasyemi / NORDIN Rohaida, “Legitimacy as a Precondition for the Recognition of New Governments: A Case for Libya”, *Sriwijaya Law Review*, 2(1), 2018, s. 72.

29 PETERSON, s. 208.

30 VAN ESSEN, s. 40.

31 KIRAN Abdullah, “Uluslararası Hukukta Devletleri Tanıma ve Tanıma Türleri”, *Social Sciences Studies Journal*, 3(6), 2017, s. 1087.

32 KIRAN, s. 1087.

olarak; sadece ülkenin bir kısmını yöneten “yerel bir hükümet” olarak; bir ulusal bağımsızlık hareketi olarak veya “halkın meşru temsilcisi” olarak tanınması konusunda devletlere geniş bir takdir hakkı bırakmaktadır. Uluslararası hukuk açısından bu durumların her birisine yapılacak muamele farklı olduğu için durum oldukça karmaşıktır.³³

C. Hükümetlerin Tanınmasında “Kurucu” ve “Açıklayıcı” Teoriler

Devletlerin tanınmasında olduğu gibi hükümetlerin tanınmasında da “kurucu” ve “açıklayıcı” teoriler tartışılmaktadır. Kurucu teori Hegel'e kadar geri gitmektedir. Bu teoriye göre yeni hükümet etkin oluncaya kadar yeni hükümet değildir ancak etkinlik kriterini sağladığında yeni bir hükümet olur. Bu perspektiften tanıma yeni hükümetin mimarisidir.³⁴ Talmon'a göre, yeni devletin tanınması hükümetinin tanınması üzerinde “kurucu” bir etkiye sahiptir çünkü devlet tanınmadan bir hükümet tanınmaz.³⁵ Açıklayıcı teoriye göre ise hükümet realite haline geldiğinde vardır. Etkinlik ise içte ve dışta devlet fonksiyonlarını yerine getirme kapasitesidir. Bir hükümet sadece içte etkin ise ya da yeni hükümet olduğunu iddia eden iki ya da daha fazla hükümet varsa tanıma eylemi “kurucu” hale gelebilir. Böyle bir senaryoda dışsal tanıma, içsel etkinliği belirsiz ya da kısmen etkin olan bir hükümetin lehine dengenin değişmesine yardımcı olur.³⁶

Hükümetlerin tanınmasında geleneksel olarak temel kriter “etkin kontrol” ilkesinin (*ut res magis valeat quantpereat*) uygulanmasıydı. Yani yeni yöneticilerin devletin topraklarının tamamını veya büyük kısmını etkin şekilde yönetip yönetmediği temel değerlendirme kıstasıydı.³⁷ Etkinlik ilkesi kriteri bazen ülkesel bütünlük ilkesinin bir korelasyonu olarak ve bazen bağlayıcı bir hukuk kuralı olarak tanımlanmıştı.³⁸ Hükümetlerin tanınmasını tespit etmede etkin kontrol sadece gerekli değil aynı zamanda yeterliydi. Etkin kontrolün yokluğunda diğer koşullara dayanan tanıma uluslararası hukuk altında prematüre ve illegaldi.³⁹ Etkinlik ilkesi, rejimin hukuk kişiliğini tesis etmede vazgeçilmez (*sine qua non*) bir koşuldü. *De facto* rejimler hukuksal boşlukta etkinlik ilkesi sayesinde uluslararası

33 PETERSON, s. 208.

34 SAUGHEHE/NORDIN, s.70.

35 TALMON, s. 107.

36 SERRALVO, s. 20-21.

37 PETERSON, s. 208.

38 PETERSON, s. 209.

39 VAN ESSEN, ss. 48-49.

hukuk kişiliği elde etmekte ve uluslararası insan hakları hukuku altında hak ve yükümlülükler sahip olmaktadır.⁴⁰

Hükümetlerin tanınması konusunda etkin kontrol doktrini en muteber rehber olarak kabul edilse de ileri sürülmüş başka teoriler de vardır. Bu teorilerden öne çıkanlardan bir tanesi “Tobar Doktrini” ya da bir başka ifade ile “meşruiyet doktrinidir”. Bu doktrin, anayasal olmayan yöntemlerle iktidara gelen hükümetlerin, en azından halk tarafından kabul edilene kadar tanınmamalarını önermiştir. Bu görüş özellikle ABD tarafından Orta Amerika’ya ilişkin olarak uygulanmıştı ve Panama Kanalı’na bitişik olan bu hassas bölgede istikrarı korumak için tasarlanmıştı. Mantık olarak bu doktrin tüm devrimsel durumların tanınmasını teşvik anlamına gelmekte olup, devrim halk tarafından destekleniyorsa tanıma verilecektir.⁴¹ Ancak bir halkın “demokratik bir yönetime sahip olma hakkı” devlet uygulamalarında tutarsızlıklar göstermektedir. Yine BM Genel Kurulu, demokrasiyi tercihe şayan bir yönetim şekli olarak tanımlamasına ve bunu ilerletmeyi desteklemesine rağmen halkın böyle bir hakka sahip olduğu görüşünü kabul etmemiştir.⁴² Bunun tam aksini ve hükümetlerin her koşulda otomatik olarak tanınmasını savunan doktrin, Meksika Dışişleri Bakanı Estrada tarafından ileri sürülmüştür. Estrada doktrini, birbirleriyle mücadele eden hükümetlerin varlığının söz konusu olduğu bir durumda gerçekçi durmamaktadır. Diplomatik ilişkilerin korunması ve tanıma arasındaki ayırımı en aza indirmesi dolayısıyla doktrin eleştirilmektedir.⁴³

Günümüzde geleneksel hukuktan farklı olarak hükümetlerin tanınması konusunda “etkin kontrol ilkesi” istisnaları olmayan, mutlak bir ilke olmadığını kanıtlamıştır.⁴⁴ Nitekim Kasım 2010’da Fildişi Sahili’nde (*Ivory Coast*) yapılan seçimlerde Quattara’nın ülkenin demokratik olarak seçilen başkanı olarak tanınmasında Quattara güçlerinin etkin kontrolü değil seçim galibiyeti rol oynamıştır. Ayrıca 27 Temmuz 2011 tarihinde Kaddafi hükümeti ile silahlı çatışmaya giren Libya “Ulusal Geçiş Konseyi’nin” (NTC) Libya’daki “tek hükümet otoritesi” olarak tanınmasında da etkin kontrolden ziyade adalet, barış ve istikrar düşünceleri rol oynamıştır.⁴⁵

40 HEINTZE Hans-Joachim, “Are De Facto Regimes Bound by Human Rights?”, Ed. IFSH, *OSCE Yearbook 2009*, Baden-Baden, 2010, ss. 269-270.

41 SHAW, s. 324.

42 PETERSON, s. 208.

43 SHAW, s. 324.

44 PETERSON, s. 209.

45 VAN ESSEN, ss. 48-49; SHAW, s. 326.

D. Hükümetlerin Tanınmasında De Facto ve De Jure Tanıma

Hükümetlerin tanınması *de facto* ya da *de jure* olabilir. *De facto* tanıma olgusal durumun kabul edilmesi olup hukuksal sonuç doğurmazken *de jure* tanıma ise tanıyan devlet ile *de facto* rejim arasında bir hukuksal etkiye sahiptir.⁴⁶ Gerçekte *de facto* ve *de jure* tanıma arasında çok az fark vardır. Bir *de facto* hükümetin yerine getirdiği ülke içi faaliyetlerin geçerliliği tartışmalı değildir. İlaveten hem *de facto* hem *de jure* hükümetler uluslararası hukuka bağlıdır ve devletin uluslararası hukuk açısından yükümlülüklerine saygı göstermek zorundadır. Bu iki tanıma türü arasındaki ana fark bunların belirli dışsal eylemleri yerine getirme kapasitesindedir. *De jure* hükümet devleti temsil etme hakkına sahiptir. Örneğin sadece *de jure* hükümet, hükümeti adına yabancı bir ülkede bulunan devlet malları üzerinde hak iddia etmeye yetkilidir. Zira *de jure* hükümet devlet egemenliğinin nihai depozitoru olarak görülmektedir.⁴⁷ *De facto* tanıma safhasındaki bir hükümet ise diğer ülkelerle karşılıklı diplomat bulundurma süreçlerinden yararlanamaz.⁴⁸

III. KADDAFİ SONRASI DÖNEMDE LİBYA'DA HÜKÜMETLERİN TANINMASI SORUNU

Genel kural bir devletin tek bir hükümete sahip olmasıdır. Ancak iç savaş, doğal afet gibi kimi durumlarda iki ya da daha fazla birim aynı devletin hükümeti olduğunu iddia edebilir ve tanınabilirler.⁴⁹ Öte yandan uluslararası hukukta yeni hükümetleri tanıma konusunda diğer hükümetler açısından hiçbir yükümlülük yoktur fakat bazı durumlarda tanımama yükümlülüğü vardır. Uluslararası hukuk hükümet olma unsurlarını karşılamayan bir birimin tanınmasını yani “prematüre” tanımayı kabul etmemektedir. Yeni hükümetlerin tanınmaması onların varlığını, meşruiyetini veya geçerliliğini kabul etmeyi reddetmektir.⁵⁰ Yasadışı birimin hükümet olarak tanınması halkın self-determinasyon hakkının ihlalidir ve bölgesel şiddeti başlatabilir, uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye atabilir.⁵¹ Uluslararası hukuk “prematüre” tanımayı kabul emememesine rağmen devletler rakip fraksiyonlardan bir tanesini etkilenen devletin *de jure* hükümeti olarak tanıyabilirken, bir başka rakip

46 VAN ESSEN, s. 42.

47 SERRALVO, s. 25.

48 KIRAN, s. 1087.

49 PETERSON, ss. 209-210.

50 SAUGHEHE/NORDIN, s. 74.

51 SAUGHEHE/NORDIN, s. 74.

fraksiyonu devletin kimi kısımlarında faaliyet gösteren “*de facto*” bir hükümet olarak tanıyabilir. Ya da rakip fraksiyonların her birisi etkilenen devletin farklı kısımlarında faaliyet gösteren çok sayıda *de facto* hükümet olarak kabul edilme sürecine girebilir.⁵² Bazen bir ülkede *de jure* olarak resmi bir statüye sahip bir hükümet devam ederken, diğer bir hükümetin halkın meşru temsilcisi olarak tanınması, tanınan entite açısından ciddi avantajlara yol açabilir. Bu avantajları şu şekilde sıralamak mümkündür: i) mevcut hükümete karşı meşruiyet elde etmiş olmak; ii) diğer devletler ve uluslararası örgütlerle daha rahat ilişki kurma imkânı; iii) daha rahat mali imkân sağlama olanağı; iv) denetim altında tutulan bölgelerdeki vatandaşların hak ve çıkarlarını korumada daha etkin bir pozisyon elde etmektir.⁵³ Bir birimin devletin ülkesi üzerinde herhangi bir etkin kontrole sahip olmadan bir başka dost devlette hükümet olarak tanınması yani sürgünde hükümet olarak tanınması da muhtemeldir. Hükümetlerin tanınması konusunda karşılaşılabilen bu olasılıklardan birçoğu 2011-2020 arası dönemde Libya’da yaşanmış ve yaşanmaya devam etmektedir. Libya’da 2011’den bu yana yaşanan Libya’nın meşru hükümetinin kim olduğu, Libya’yı kimin temsil ettiği sorununu incelemek için ilk önce bu duruma yol açan nedenleri ele almak faydalı olacaktır.

A. Libya’nın Güvenliğinin Parçalanmasının Temel Nedenleri

Libya’da 2011’de iç savaşın çıkmasında, güvenliğin parçalanmasında ve 2011 sonrası dönemde politik geçiş sürecinin akamete uğramasında içsel nedenler çok önemli bir rol oynamıştır. Libya’da etkin politik kurumların olmaması gücün sayısız aktör arasında bölünmesine yol açmıştır. Libya bağımsızlığını kazandığı 1951 yılına kadar tek bir birim olarak yönetilmemiştir.⁵⁴ Libya bağımsızlığını sömürge güçlerine karşı ulusal kurtuluş mücadelesi vererek gerçekleştirmemiş, bölgesel ve uluslararası güçler arasında gerçekleştirilen uzun müzakereler sonucu 24 Aralık 1951’de BM’nin eliyle kazanmıştır. Bu nedenle Libyalılar kendilerini siyasal mobilizasyon olmaksızın egemen bir ülkenin vatandaşı olarak bulmuştur.⁵⁵ 24 Aralık 1951’de bağımsızlık deklarasyonu ile birlikte Libya Anayasası yayınlanmış, Kral Muhammed İdris el-Mehdi- el-Senussi devletin başı olarak tanınmıştır.⁵⁶ 1969’da Muammer Ebu Minyar

52 PETERSON, ss. 209-210; VAN ESSEN, ss. 42-44.

53 KIRAN, s. 1089.

54 PERROUX Jean-Louis Romanet, “The Deep Roots of Libya’s Security Fragmentation”, *Middle Eastern Studies*, 55(2), 2019, s. 202.

55 PERROUX, s. 202.

56 PERROUX, s. 203.

El-Kaddafi, Kral İdris'e karşı darbe yaparak ülkede monarşiyi sona erdirmiş ve "Libya Arap Cemahiriye" (*Jamahiriyaya*) sistemini kurmuştur. Cemahiriye halkın devleti anlamına gelmektedir. Bu sistemde devlet ve politik kurumların içi boştu, Kaddafi Libya'sı "*devoletsiz ulus*" özelliklerine sahipti. Libya'da merkezi devlet kurumları gelişmemiş ve Libyalılar demokrasi tecrübe etmemiştir.⁵⁷

Libya nüfusu 2011'de başlayan iç savaş öncesinde yaklaşık 6,5 milyondur ve bu nüfus ülke topraklarının sadece %10'unda yaşamaktaydı. Bunun nedeni ülkenin %90'ının çöl olmasıdır. Coğrafi açıdan verimsiz topraklardan oluşan Libya 1,6 milyon varille Afrika'nın dördüncü büyük petrol üreticisiydi ayrıca Libya'da çok zengin doğalgaz rezervleri de bulunmaktaydı. Libya AB'nin ithal ettiği petrolün %10'unu, gazın ise %3'ünü tedarik etmekteydi. Petrolde AB'nin en büyük üçüncü, gazda ise beşinci ortağı konumundaydı.⁵⁸ 2011'de bazı ekonomik-sosyal göstergeler Libya'da Kuzey Afrika ülkelerine göre daha lehteydi. Ancak Libya'da zengin kaynakların adaletsizce dağıtımı iç savaşın çıkmasında önemli bir rol oynamıştır. Libya'nın zenginlikleri bir avuç bireyin elinde toplanırken, Libyalıların üçte biri yoksulluk sınırının altında yaşamaktaydı.⁵⁹

Libya'da Irak, Lübnan ve Suriye ile kıyaslandığında din, dil ve etnisite hattı bakımından sosyal heterojenlik düzeyi düşüktür. Libyalıların hemen hemen tamamı Sünni Müslüman olup Maliki mezhebine mensuptur. Halkın sadece %4'lük bir kesimi Hristiyanlık ve Budizm gibi diğer dinlere mensuptur. Libya toplumunun tamamına yakını Arapça konuşmaktadır. Dilsel ve etnik grup açısından yüksek düzeyde homojeniteye sahip olmasına rağmen Libyalılar kültürel, etnik, kabilesel ve coğrafi açıdan ideolojik hatlarla bölünmüştür.⁶⁰ Libya kabilelerden müteşekkil bir devlet olup Arapların yaklaşık %85'i kabile ve bunların alt tabanları olan aşiret ve klan yapısına göre örgütlenmiştir. Libya'da 140'a yakın kabilenin olduğu ve aynı kabilenin bazı kollarının Mısır, Çad ve Cezayir'de yaşadığı bilinmektedir.⁶¹ Bu durum ülkedeki güç boşluğunun silahlı gruplarca doldurulmasına yol açmış coğrafi, ideolojik, kabilesel ve hatta aile bağları kullanılarak "*her şey kendimiz için, hiçbir şey hepimiz için*" politikasının izlenmesine yol açmıştır.⁶²

57 TAŞDEMİR, Libya İç Savaşı, s. 356.

58 TAŞDEMİR, Libya İç Savaşı, s. 357.

59 PERROUX, s. 210.

60 PERROUX, s. 201.

61 TAŞDEMİR, Libya İç Savaşı, s. 356.

62 PERROUX, s. 213.

Libya’da 2011’de güvenliğin parçalanmasında ve siyasi geçiş sürecinin akamete uğramasında dışsal nedenler de önemli bir rol oynamıştır. 17 Şubat 2011 Devrimi Libya adına yapılmıştır. Ancak Libya’da *Weberian* devlet tekeli eski haline dahi getirilememiştir.⁶³ Kaddafi güçlü bir ordudan korktuğu için düzenli bir orduya sahip olmamış ancak ülkeyi bir silah deposu haline çevirmişti. 2011 sonrası dönemde devrimci isyancı birlikler yüksek miktardaki silahlara erişilebilirlikten faydalanmış ve ülkenin her yerindeki silah depolarını boşaltmıştır. 17 Şubat Devriminde tüm devrimci güçler Kaddafi rejimini devirmek için savaşmıştı fakat devrimden sonra tüm milis güçler yerel sebeplere göre savaşmaya başlamış ve eski ihtilaflara geri dönmüştür. Ulusal Geçici Konsey (NTC) bu milis güçler üzerinde bütünsel denetime sahip olamamıştır. ⁶⁴ Bu durum Libya’da 2014 ortalarından bu yana devam eden tam ölçekli bir iç savaşı hızlandırmıştır. İkinci Libya iç savaşı olarak isimlendirilen bu süreç bölgeselleşmiş, yabancı dış aktörlerin bölgesel hegemonik arzularını arttırmıştır. İç savaş nedeniyle meydana gelen “güvenlik boşluğu” Libya’nın terörizm, örgütlü suçlar, göçmen ve silah kaçakçılığı geçirgenliğini arttırmıştır. Terörizm ve düzensiz göçün çok uzun süreden beri güvenlikleştirildiği AB ve NATO üyesi devletler için Libya’nın istikrarlı hale gelmesi öncelikli sorun haline gelmiştir.⁶⁵

B. İkinci Libya İç Savaşı: 2014-2020

2014’te Libya’nın doğusunda General Halife Hafter⁶⁶ hoşnutsuz eski devlet görevlilerini kendi etrafında toplamış ve bir koalisyon kurmuştur. Mayıs 2014’te “Libya Ulusal Ordusu” (Libyan National Army (LNA)) olarak ilan ettiği birliklerle Sirte, Derne ve Sebha’da vilayet ilan eden El Kaide ve DEAŞ (İŞİD) tarafından desteklenen terör örgütlerine ve Misrata’da üslenen milislere karşı “Onur Operasyonu” (Operation Dignity) ismini verdiği bir askeri operasyon başlatmıştır.⁶⁷ Hafter’in amacı cihadist terörist grupları yok etmek şeklinde açıklanmıştır. Ancak Libya’daki şiddetin ardındaki nedenler çok daha fazla karmaşıktı. Hafter’in Libyalı cihadistleri tasfiye operasyonu çeşitli siyasi ve radikal İslamcı güçleri provoke etmiş, İslamcı-Misrata bloğu denilen bu yapılar

63 DROZ-VINCENT, s. 438.

64 DROZ-VINCENT, s. 439.

65 RAINERI Luca, “Security and informality in Libya: militarisation without military?”, *Conflict, Security & Development*, 19(6), 2019, s. 592.

66 1969’da Kaddafi’ye katılan fakat Kaddafin’in özel elit birliğinin bir mensubu olmayan Halife Hafter, Çad’daki yenilgisinden sonra 1987’de ABD’ye kaçmış ve 2011’de Libya’ya dönmüştür.

67 RAINERI, s. 592.

Hafter ve Zintani müttefiklerine karşı “Libya Şafak Operasyonu” (Opertion Dawn) ismini verdikleri karşıt bir operasyon başlatmışlardır.⁶⁸ Kendi sorumlu bölgelerindeki stratejik kontrollü kaybetmemek için gerçekleştirilen gerek “Onur Operasyonu” gerekse “Şafak Operasyonu” ekonomik koşullardan dolayı yönetim kapasitesinde değildi. Üstelik iki operasyonda Libya'nın güney-batısındaki Fizan bölgesini kontrol altına alamamıştır. Kabileler arası savaş uzamış ve sıfır toplamlı bir oyuna dönüşmüştür. Üstelik “Onur Operasyonu” ve “Şafak Operasyonu” sırasında DEAŞ/İŞİD güç kazanmıştır.⁶⁹ Haziran 2016'da Fransa ve ABD tarafından desteklenen Libyalı güçler ülkenin petrolünün %80'nin çıktığı Sirte kentinden DEAŞ'ı çıkartmak için bir operasyon başlatmış, Aralık ayının başında Sirte ele geçirilmiştir.⁷⁰ Sirte'nin ele geçirilmesi Libya'da DEAŞ'ın etkinliğini yitirmesine yol açmakla birlikte ülkedeki yönetim boşluğu nedeniyle bu başarı kalıcı görünmemektedir.

Libya'da yabancı güçlerin oynadığı rol ülkedeki gerilimin daha da tırmanmasına yol açmıştır. Ulus ötesi bağlantıların mobilizasyonu Libya'nın militarizasyonunu ve kayıt dışılığını daha güçlendirmiştir.⁷¹ Libya'nın militarizasyonu BAE, Suudi Arabistan, Mısır, Fransa, Rusya ve 2017 sonrası ABD'nin dış desteği ile olmuştur.⁷² 2014'den bu yana Mısır ve BAE Libya Ulusal Ordusuna (LNA) diplomatik destek, finansal kaynak ve BMGK tarafından 1970 (2011) sayılı kararla konan silah ambargosuna rağmen askeri destek sağlamıştır. Fransız Özel Güçleri Libya Ulusal Ordusuna (LNA) doğrudan yardım sağlarken, Rusya dikkate değer finansal kaynak ve paralı savaşçı temin etmektedir. Rusya'nın, Suriye'de Esed rejimi kontrolündeki bölgelerden Hafter saflarına şu ana kadar gönderdiği paralı savaşçı sayısı 5 bin civarındadır.⁷³ Bu devletlerin amacı BM'nin tanıdığı ve meşruiyeti olan Libya Ulusal Mutabakat Hükümetini (GNC) yıkmak ve yerine Temsilciler Meclisini (HoR) getirmektir. Bu gelişmelere karşın Tunus ve Cezayir gibi Libya'nın pragmatik komşuları ise istikrar ve barış için yalnızca siyasi çözümü desteklemektedir.⁷⁴ Libya'nın istikrara kavuşması 400 yıllık tarihi ve kültürel bağlara sahip

68 TEKİR Gökhan, “Kaddafi Sonrası Libya'nın Güvenlik Değerlendirmesi”, Uluslararası Afro-Avrasya Araştırma Dergisi, 2(1), 2018, s. 36; DROZ-VINCENT, s. 448.

69 TEKİR, s. 35-36.

70 TEKİR, s. 38.

71 RAINERI, s. 593.

72 RAINERI, ss. 593-94.

73 “Rusya, Suriye'den Hafter saflarına 1000 paralı savaşçı daha göndermeye hazırlanıyor”, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/rusya-suriyeden-hafter-saflarina-1000-parali-savasci-daha-gondermeye-hazirlaniyor-1764437>, (Erişim: 08.09.2020).

74 RAINERI, s. 594.

olduğu Türkiye açısından jeo-kültürel ve Doğu Akdeniz’de karşılıklı kıyılara sahip olması nedeniyle jeo-politik ve jeo-stratejik açılardan büyük önem taşımaktadır. Bu çerçevede Türkiye BM’nin tanıdığı Libya’nın tek meşru hükümeti olan Libya Ulusal Mutabakat Hükümetini (GNC) desteklemektedir. 27 Kasım 2019’da Türkiye ile Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti (GNC) arasında Doğu Akdeniz’de iki ülke arasındaki deniz sınırlarını belirleyen “Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası” imzalanmıştır. Libya ile Türkiye arasında 18.6 millik (29.9 km) bir sınır çizgisiyle kıta sahanlığı (KS) ve münhasır ekonomik bölge (MEB) sınırları belirlenmiştir. Libya mutabakatı, Türkiye’nin KKTC ile 2011’de yaptığı Kıta Sahanlığı Sınırlandırma Anlaşması’ndan sonra bölgede yaptığı ikinci deniz yetki sınırlandırma anlaşması olmuştur.⁷⁵ Türkiye-Libya anlaşması, siyaseten ve hukuken Türkiye’nin önemli bir kazanımıdır. Anlaşma Doğu Akdeniz’de deniz yetki alanları konusundaki Türkiye’nin kendi hukuki ve siyasi tezlerine destek olması bakımından önemli arz etmektedir. Türkiye Libya’da demokratik, etkin ve hesap verir kurumların inşa edilmesinde önemli rol oynayabilecek bir aktördür. Oysa ABD, Fransa, Yunanistan, BAE, Mısır, Suudi-Arabistan, GKRY, İsrail Türkiye’yi Doğu Akdeniz’de İskenderun Körfezine sıkıştırma politikası izlemektedir. Tüm bu gelişmeler Libya’nın vekalet savaşlarının sahnesi haline gelmesine yol açacak niteliktedir.⁷⁶ Yabancı aktörlerin artan nüfuzu Akdeniz’in güvenliği, mülteci akınları ve bölge insanların çektiği acı açısından önemli sonuçlar doğuracak niteliktedir. İkinci Suriye olma yolunda ilerleyen Libya “dünya politikasındaki en büyük çatışma alanlarından biri” haline gelme riski taşımaktadır.⁷⁷

C. Libya’daki Çok-Hükümetlilik Sorunu ve Hükümetlerin Tanınması Konusuna Etkileri

Hükümetlerin tanınması konusunda yaşanan sorunlar ve zorluklar 2011’den bu yana kaos içinde bulunan Libya’da somut olarak ortaya çıkmıştır. 2011 Libya iç savaşında Kaddafi rejimi yıkılmış ve ülke “Ulusal

75 “Türkiye-Libya Anlaşması Doğu Akdeniz Politikasında Önemli Kazanım, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-libya-anlasmasi-turkiyenin-dogu-akdeniz-politikasinda-onemli-kazanim/1662097>, (Erişim: 10.09.2020).

76 “AB’den Libya ateşkesi açıklaması: Tüm yabancı savaşçılar ülkeyi terk etmeli”, <https://tr.euronews.com/2020/08/22/ab-den-libya-ateskesi-ac-klamas-tum-yabanc-savasc-lar-ulkeyi-terk-etmeli>, (Erişim: 09.09.2020).

77 “Libya’da çözüm için Berlin sürecinin şansı var mı?”, <https://www.dw.com/tr/libyada-%C3%A7%C3%B6z%C3%BCm-%C3%A7in-berlin-s-%C3%BCrecinin-%C5%9Fans%C4%B1-var-m%C4%B1/a-51944529>, (Erişim: 10.09.2020).

Geçiş Konseyi'nin" (National Transitional Council- (NTC)) önderliğinde demokratik geçiş sürecini başlatmıştır. 15 Haziran 2011'de Libya Temas Grubu, İstanbul'da yapılan toplantıda Kaddafi rejiminin Libya'da artık meşru otorite olmadığını ve "Ulusal Geçiş Konseyi'nin" (NTC) Libya'da meşru yönetim otoritesi olduğunu teyit etmiştir. Bu açıklama Libya Temas Grubu üyelerinin "Ulusal Geçiş Konseyi'ne" *de jure* tanıma verdiği şeklinde değerlendirilmiştir.⁷⁸

13 Eylül 2011'de BM Genel Kurulu'nun Olağan 66. dönem toplantısında Yetki Belgesi Komitesi Libya'nın yerinin Ulusal Geçiş Konseyine (NTC) verilmesini tavsiye etmiştir. Bu tavsiye toplantıda önemli sorunların tartışılmasına yol açmıştır.⁷⁹ Toplantıda Venezüella, Bolivya, Granada ve Mısır "Ulusal Geçiş Konseyi'nin" (NTC) NATO'nun liderliğinde kukla bir grup olduğunu, Libya halkını temsil edemeyeceğini savunmuşlardır. Öte yandan Gabon, Senegal, Çad ise "Ulusal Geçiş Konseyi'nin" (NTC) Libya halkının meşru temsilcisi olarak tanınmasını savunmuştur. 16 Eylül 2011'de "Ulusal Geçiş Konseyi" (NTC) BM tarafından Libya halkının meşru temsilcisi olarak tanınmıştır. Ardından Afrika Birliği (AfB) "Ulusal Geçiş Konseyi'ni" (NTC) Libya halkının tek meşru temsilcisi olarak tanınmıştır. Böylece Ulusal Geçiş Konseyi'nin (NTC) BM ve AfB tarafından tanınması yeni bir hükümeti "kolektif" bir biçimde yani uluslararası hukuk açıdan tanınmanın somut bir örneği olmuştur.⁸⁰ Söz konusu kolektif tanıma Libya halkının ve Libya'nın geleceği açısından anahtar rol oynamıştır.⁸¹ Ulusal Geçiş Konseyi'nin (NTC) tanınması Kaddafi rejimine verilen *de jure* tanımının geri alınması olup olmadığı sorunu da beraberinde getirmiştir. Zira *de jure* tanıma geri alınamaz, *de jure* tanımayı geri almak BM Andlaşması Md. 2(7) tarafından desteklenen devletlerin iç işlerine karışma yasağının ve halkların self-determinasyon hakkının ihlalidir. Kaddafi rejimi kendi halkına karşı kapsamlı ve sistematik bir biçimde ağır ihlaller gerçekleştirdiği için kendi meşruiyetini kendisi kaybetmişti. Dolayısıyla Libya Temas Grubu ise sadece Kaddafi yönetiminin meşruluğunu yitirdiğini ve iktidarın yeni yönetime geçtiğini bildirmiştir.⁸²

7 Temmuz 2012 tarihinde Libya "Genel Ulusal Kongre" (General National Congress- (GNC)) seçimleri yapılmış ve 200 sandalye

78 VAN ESSEN, s. 47.

79 <https://www.un.org/en/ga/66/>; <https://gadebate.un.org/en/sessions-archive/66>, (Erişim: 10. 09. 2020).

80 SAUGHEHE/NORDIN, s. 77.

81 SAUGHEHE/NORDIN, ss. 75-76.

82 SAUGHEHE/NORDIN, ss. 78-79.

değişik grup ve kişilere bırakılmıştır. 8 Ağustos 2012 tarihinde “Genel Ulusal Kongre” (GNC) kurulmuştur. Haziran 2014’deki Temsilciler Meclisi (House of Representatives (HoR)) seçimleri Libya’da yeni bir parlamentonun oluşmasına yol açmıştır. Seçmenlerin sadece %18’inin oy kullandığı seçimlerde önceden kurulmuş olan Genel Ulusal Kongre’nin (GNC) yerini, Temsilciler Meclisi (HoR) almıştır. Milliyetçi ve Liberal fraksiyonlar sandalyelerin çoğunluğunu kazanmış; İslami gruplar ise 200 sandalyeden 30 sandalyeye düşmüştür. Anayasa değişiklikleri ile ilgili tartışmalar nedeniyle İslami gruplarla laiklik yanlısı gruplar arasındaki çatışmalar alevlenmiştir. Ağustos 2014’te Temsilciler Meclisi (HoR) Genel Ulusal Kongre’den (GNC) görev almayı reddederek Başbakan Al-Thani ve kabinesi Tobruk’a taşınmıştır. İslami gruplar ise Trablus’un kontrolünü ele geçirip oraya taşınmışlardır. Temsilciler Meclisi (HoR) ve Tobruk merkezli El Thani’nin kabinesi doğudaki hükümeti oluşturmuştur.⁸³ Ekim 2014’te General Halife Hafter ve kendisi ile hemfikir olan Zintani Tuğayları gibi yapılar kendilerini “Libya’nın Ulusal Ordusu” (LNA) olarak tanıtmaya başlamıştır. Ocak 2015’de Tobruk merkezli hükümet alenen General Hafter’i orduda görev yapması için çağırması ve “Libya Ulusal Ordusunu” Libya’nın resmi silahlı güçleri olarak tanımıştır.⁸⁴ Böylece Libya’da her ikisi de Libya devletini temsil ettiğini iddia eden iki ayrı kamp ortaya çıkmış ve Libya’da ikinci bir iç savaş yaşanmaya başlanmıştır. Görüldüğü üzere Libya ikinci iç savaşı başlangıçta “Şafak Operasyonu” ve başarısız askeri darbeden sonra kurulan başkent Trablus’taki “Ulusal Kurtuluş Hükümeti” olarak da adlandırılan “Genel Ulusal Kongre” (GNC) hükümeti ile çoğunlukla “Tobruk hükümeti” olarak da bilinen, 2014 yılında tartışmalı olarak seçilen Temsilciler Meclisi (HoR) hükümeti ve onun desteklediği Hafter’in “Libya Ulusal Ordusu” (LNA) arasındadır. 2015’de Tobruk-merkezli Genel Ulusal Kongre’nin (GNC) içsel etkinlik bakımından Temsilciler Meclisi’nden (HoR) daha etkin olup olmadığı net değildi. Trablus- merkezli hükümet daha fazla silah, milis vs. kontrol ediyordu. Ancak dışsal etkinlik açısından bakıldığında Tobruk-merkezli hükümet üstün gelmiştir. Temsilciler Meclisi (HoR) yani Al-Thani’nin yönetimi ABD, AB ve OPEC üyeleri gibi çok sayıda devlet tarafından tanınmıştır. Ömer Al-Hassi liderliğindeki Trablus-merkezli Genel Ulusal Kongre’yi (GNC) ise sadece Türkiye, Katar ve Sudan Libya devletinin meşru temsilcisi olarak tanımıştır. Ürdün, Kuveyt, Belarus ve Sırbistan ise tanımaksızın destek vermiştir.

83 SERRALVO, s. 8.

84 SERRALVO, s. 8.

Böylece 2015'de Tobruk-merkezli Temsilciler Meclisi (HoR) Libya'nın *de jure* hükümeti olarak muamele görürken, Trablus-merkezli Genel Ulusal Kongre (GNC) ise bir *de facto* hükümet olarak muamele görmüştür.⁸⁵

Libya'daki iç siyasi görünüm dış askeri müdahaleler tarafından ipotek altına alınmış ve Libya'da polarizasyona yol açmıştır.⁸⁶ Ağustos 2014'te Mısır ve BAE İslami milislere karşı Trablus'ta gizli bir hava saldırısı icra etmiş, Şubat 2015'de İslami Devletler Grubu (Islamic States Group-(ISG)), 21 Mısırlı Kipti Hristiyan'ın başını kestikten sonra ancak Mısır bu gruba karşı Derne ve Sirte'de hava saldırısı gerçekleştirdiğini kabul etmiştir. Tobruk-merkezli hükümet bu yabancı müdahalelere rıza vermesine karşın, Trablus-merkezli hükümet Mısır'ın saldırısını şiddetle kınamış bunu Libya'nın egemenliğine karşı bir saldırı olarak değerlendirmiştir.⁸⁷ Kasım 2014'te siyah bayrağını Derne şehrinde dalgalandırmaya başlayan "İslami Devletler Grubu" (ISG) Libya'da sürekli toprak ele geçirmeye başlamıştır. Mart 2016'da yaklaşık beş bin savaşıya komutanlık eden "İslami Devletler Grubu" (ISG) Sirte'de 250 kilometrelik bir toprak şeridini ele geçirmiş ve Trablus ve Bingazi dâhil büyük şehirlerde eğitim kampları, depolar ve operasyon hücreleri ele geçirmiştir. Hem Trablus-merkezli hükümete hem de Tobruk-merkezli hükümete, Libya petrol limanlarına karşı vur-kaç operasyonları başlatmıştır. "İslami Devletler Grubu" (ISG) tehdidine ve Libya'daki yönetim krizine siyasi çözüm bulmak için bir ulusal birlik hükümetinin kurulması tek yaşayabilir çözüm yolu olarak ortaya çıkmıştır. Böylece birlik hükümetinin kurulması cihadistlerle savaşta askeri kapasiteyi artıracak ve birlik hükümetinin rızası olmadan Libya topraklarına askeri dış müdahale engellenmiş olacaktır.⁸⁸

Eylül 2015'de BM Güvenlik Konseyi (BMGK), "Ulusal Mutabakat Hükümeti'nin" acilen kurulması çağrısında bulunmuştur. Genel Ulusal Kongre (GNC) ve Temsilciler Meclisi (HoR) arasında yapılan müzakereler sonucunda 17 Aralık 2015'te "Libya Siyasi Anlaşması" imzalanmış ve "Ulusal Mutabakat Hükümeti" (Government of National Accord- (GNA)) kurulmuştur.⁸⁹ Ancak Trablus ve Tobruk'daki rakip parlamentolar müzakere sonuçlarını reddetmişler ve temsilcilerin sadece kendi şahıslarını temsil ettiğini iddia etmişlerdir. Bu durum karşısında

85 ERRALVO, s. 30.

86 DROZ-VINCENT, s. 449.

87 SERRALVO, s. 30.

88 SERRALVO, ss. 11-12.

89 DROZ-VINCENT, s. 449.

BMGK⁹⁰ Tunus'ta üslenen Fayez El-Sarraj tarafından liderliği yapılan 3. bir hükümet olma görevini üstlenen bir "Başkanlık Konseyi" atamıştır.⁹¹ Böylece Libya 3 tane hükümete aynı anda sahip olmuştur:

- i) Haziran 2014 seçimlerinde gelen Temsilciler Meclisi'ne (HoR) bağlı Tobruk merkezli hükümet;
- ii) Haziran 2014 seçimlerine karşı çıkan Genel Ulusal Kongre (GNC) bağlantılı Trablus merkezli hükümet;
- iii) BMGK aracılığında tartışmalı bir girişimle oluşturulan Tunus merkezli "Ulusal Mutabakat Hükümeti" (GNA).

Günümüzde hem Temsilciler Meclis (HoR) hem Genel Ulusal Kongre (GNC) ulusal toprakların bir kısmını kontrol etmektedir. Bunların her ikisi de kendi parlamentolarına, bakanlarına ve mahkemelerine sahiptirler ve denetimleri altındaki bölgelerde kolluk faaliyeti icra etmektedirler. Sadece "Ulusal Uzlaşma Hükümeti" (GNA) sürgünde bir hükümet olup, kurulduğunda ulusal düzeyde içsel etkinliğe sahip değildi. Buna karşın BM ve AB tarafından Libya'nın "tek meşru hükümeti" olarak tanınmaktadır.⁹² BM geleneksel olarak yeni bir devleti ya da yeni bir hükümeti tanımak için hiçbir yetkisinin olmadığı görüşünü benimsemiştir. Oysa BM Libya olayında alışılanın dışında hareket etmiş ve sadece bu hükümetin oluşumunda etkin rol oynamamış fakat onun diğer devletler tarafından tanınması için de uğraşmıştır.⁹³

Libya'da aynı zamanda üç hükümetin olması, Libya devletinin uluslararası temsili açısından nasıl bir tablo ortaya çıkartmakta olduğu önemli bir sorundur. Zira bir hükümeti tanımak, tanınan hükümetin diplomatik ve konsolosluk ajanlarının statülerini etkiler; devletin yabancı mahkemelere başvurma, anlaşmalara taraf olma; yargı bağımsızlığı, ticari ilişki kurma, tanıyan devletlere devlet fonları yatırma hakkı gibi konularda önemli sonuçlar doğurmaktadır. İçsel ve dışsal etkinlik açısından Libya'daki durumu değerlendirmeden önce diğer örnek olaylara göz atmak gereklidir.

1990'larda Afganistan'da "Taliban" Afganistan'ın %90'ını kontrol ediyordu. İçsel açıdan etkinlik düzeyine rağmen sadece 3 devlet (Suudi-

90 UN Security Council, (2015), Resolution 2238 (2015), Un Doc. S/RES/2238, para.2, <https://www.un.org/press/en/2015/sc12039.doc.htm>, (Erişim:15.09.2020).

91 DROZ-VINCENT, s. 451.

92 SERRALVO, s. 12.

93 SERRALVO, s. 13.

Arabistan, Pakistan ve BAE) Taliban'ı Afganistan'ın meşru hükümeti olarak tanımıştı. Bu olayda tanıma ya da tanımama sadece "açıklayıcı" bir fonksiyona sahiptir. Bu Taliban ile diplomatik ilişki kurmayı (ya da kurmamayı) etkiler fakat uluslararası hukuk bakımından içsel açıdan etkin olan Taliban'ın Afganistan'ın hükümeti olduğu olgusunu değiştirmez. Diğer taraftan 2000'lerde Somali içsel açıdan etkin bir hükümete sahip olmamıştır. Ulusal Geçiş Hükümeti (2000-2004), Federal Geçiş Hükümeti (TFG) (2004-2012) Mogadişu çevresinde etkin iken, Eş-Şebab ülkenin büyük kısmını kontrol altına almıştı. İlaveten Somaliland bağımsızlık ilan etmiş ve farklı bir *de facto* otorite tarafından yönetilmiştir. Uluslararası toplum önce TNG'yi ardından TFG'yi Somali'nin meşru hükümeti olarak tanımıştır. Sadece içsel etkinlik düzeyi dikkate alınrsa, Somali ya hükümeti olmayan başarısız bir devletti ya da Eş-Şebab tarafından yönetilen bir devletti.

Bir hükümetin ulusal düzeyde kısmen etkisiz olduğu için ya da devletin kontrolünü ele geçirmek için birden fazla savaşıyan entite olduğunda içsel etkinlik şüpheliyse tanıma "kurucu" hale gelebilir. Bunun nedeni tanıma eylemi tanınan hükümetin dışsal bakış açısından daha etkin olmasına müsaade eder. Ne var ki dışsal tanıma kendi başına sıfır etkin bir birimin hükümet olmasında "*a priori*" yetersiz olacaktır ya da başarısız olacaktır.⁹⁴

Hükümet olma iddiasında iki ya da daha fazla rakip birim varsa, önemli devletler topluluğu tarafından tanıma, dengeyi bunlardan biri lehine değiştirir. Tersine de geçerlidir. Rakip birimler tamamen içsel olarak etkin değilse ve önemli devletler topluluğu tarafından tanınmamışsa- yani dışsal olarak birim etkin değilse- bu birimi hükümet olarak görmek için hukuksal bir gerekçe yoktur. Bu senaryo için örnek Yemen'deki durumdur. Şubat 2015'de Husiler Yemen'in başkenti Sana'yı kontrol altına almış ve Parlamento'yu dağıtarak bir geçici hükümet kurmuştur. Ülkede etkin içsel kontrole sahip olmayan Husiler, "tanınma" yoluyla dışsal etkinlik te elde edememiştir. Bu nedenle Husilerin geçiş hükümeti uluslararası hukuk anlamında meşru bir hükümet olarak görülmemiştir. Tam tersine ülkenin önemli bir kısmında etkin kontrolünü kaybetmiş olmasına karşın Hadi, BM tarafından, Yemen'in meşru Devlet Başkanı olarak görülmeye devam etmiştir. BM Güvenlik Konseyi 2216 sayılı kararın önsözünde Devlet Başkan Hadi'nin meşruluğunu desteklediğini yeniden teyit etmiş ve "tüm taraflara ve üye devletlere Yemen Devlet

94 SERRALVO, s. 22.

Başkanının meşruluğunu sarsacak herhangi eylemde bulunmaktan kaçınma” çağrısı yapmıştır. Etkin kontrolün kaybetmesine karşın Hadî'nin Suudi-Arabistan liderliğindeki koalisyon güçlerine “Kararlı Fırtına” operasyonu için verdiği rıza geçerli sayılmıştır.⁹⁵ Böylece ülke üzerinde etkin kontrolün kaybedilmesi uluslararası yaygın tanıma ile telafi edilmeye başlanmıştır.⁹⁶

Libya'daki duruma gelince hem içsel etkinlik hem de dışsal etkinlik kriterinin değerlendirilmesi açısından Tobruk-merkezli Temsilciler Meclis (HoR) 2015 yılı boyunca Libya'nın *de jure* hükümeti olarak görülmüştür. Bu nedenle yabancı askeri müdahaleye bu hükümetin rıza vermesi ya da karşı çıkması söz konusu olabilir. Bir hükümet yüksek derecede uluslararası tanıma elde etse bile, ülke içinde hiçbir etkinliğe sahip değilse devleti adına söz sahibi olamaz. Dolayısıyla *de jure* otorite de içsel etkinliğe sahip olmalıdır.⁹⁷ Oysa Tunus merkezli Genel Ulusal Kongre (GNC) BM, AB ve ABD gibi aktörler tarafından tanınarak dışsal etkinliği elde etmiş olmasına karşın 2016'da Libya topraklarında hiçbir içsel etkinliğe sahip değildi.

2016'dan bu yana BM tarafından meşru hükümet olarak tanınan “Ulusal Mutabakat Hükümeti” (GNA) ise başlangıçta içsel etkinliğe sahip olmamıştır ancak dışsal etkinliğe sahip olmuştur. Ulusal Mutabakat Hükümeti (GNA)BM'nin tanınması ile dışsal etkinliğini kazanmış olup bu tanıma “kurucu” bir işleve sahip olmuştur. Böylece ülke üzerinde içsel etkin kontrolün olmaması uluslararası yaygın tanıma ile telafi edilmiştir. Eylül 2020 itibari ile Ulusal Mutabakat Hükümeti (GNA) Libya'da toprak ele geçirerek içsel etkinliğini tesis etmeye devam eden bir güç pozisyonundadır. Nitekim Türkiye'nin desteği ile (özellikle sihalar sayesinde) 25 Mart 2020'de başlayan “Barış Fırtınası” Harekâtı ile Ulusal Mutabakat Hükümeti (GNA) stratejik açıdan önem taşıyan Vatiyye Hava üssünü ve Trablus Havaalanını ele geçirmiştir. Böylece dengeler Ulusal Mutabakat Hükümeti (GNA) lehine değişmiştir.⁹⁸ Ancak Türkiye'nin kazanımlarını arttırmasına engel olmak için dış aktörlerin 13 Temmuz 2013'de Mısır'da olduğu gibi başka planları devriye sokması da muhtemeldir.

95 TAŞDEMİR Fatma, “Yemen İç Savaşına Suudi Arabistan Liderliğindeki Koalisyon Devletlerinin Askeri Müdahalesi ve Uluslararası Hukuk”, Ed. Fırat Purtaş, **Uluslararası İlişkilere Tarihsel Bakış**, Nobel Yayınevi, Ankara, ss. 345-352.

96 RUYS Tom/FERRO Luca, (2016), “Weathering the Storm: Legality and Legal Implications of the Saudi-Led Military Intervention in Yemen”, **ICLQ**, 65(1), 2016, s. 85.

97 SERRALVO, ss. 34-365.

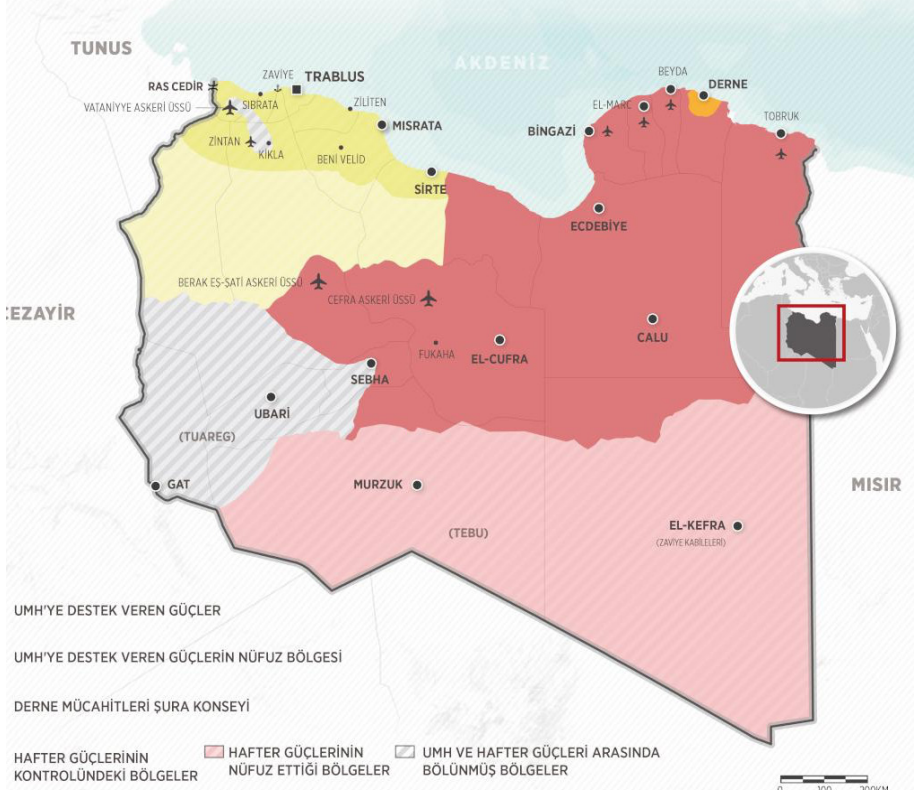
98 “Ulusal Mutabakat Hükümeti Tüm Libya'yı Kontrol Edebilir”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ulusal-mutabakat-hukumeti-tum-libyayi-kontrol-edebilir-/1866199>, (Erişim: 15.09.2020).

Libya'da etkin hükümetin olmadığı başarısız bir devlet olduğu senaryosunu değerlendirdiğimizde ise gerçekten Libya "Ulusal Geçiş Konseyi" (NTC) döneminde 60 başarısız devlet arasına girmiştir.⁹⁹ Yine Libya 2015'de ne Genel Ulusal Kongre'yi (GNC) ne de Temsilciler Meclis'inin (HoR) Libya'nın topraklarında etkinlik sağlayamadığı için başarısız bir devlet konumundadır. Bu nedenle bu dönemde hem Temsilciler Meclis (HoR) hem de Genel Ulusal Kongre (GNC) ülkede yabancı askeri müdahaleye "rıza" veremezdi. Bu nedenle Mısır'ın Libya'daki askeri müdahalesi "davet ile müdahale" doktrini esasında meşrulaştırılmaz çünkü başarısız devlet zımnı müdahaleye izin veremez.

Fayiz es-Serrac liderliğindeki uzlaşılı hükümeti, UMH ve Hafter yanlısı gruplar arasında bölünen Zintan hariç batı bölgesinin tamamında kontrolü sağladı

Hafter güçleri, Trablus'un bin 350 kilometre doğusunda, Derne Mücahitleri Şura Konseyi'nin kontrolündeki Derne kenti dışında doğu bölgesinin tamamında hakimiyetini korudu

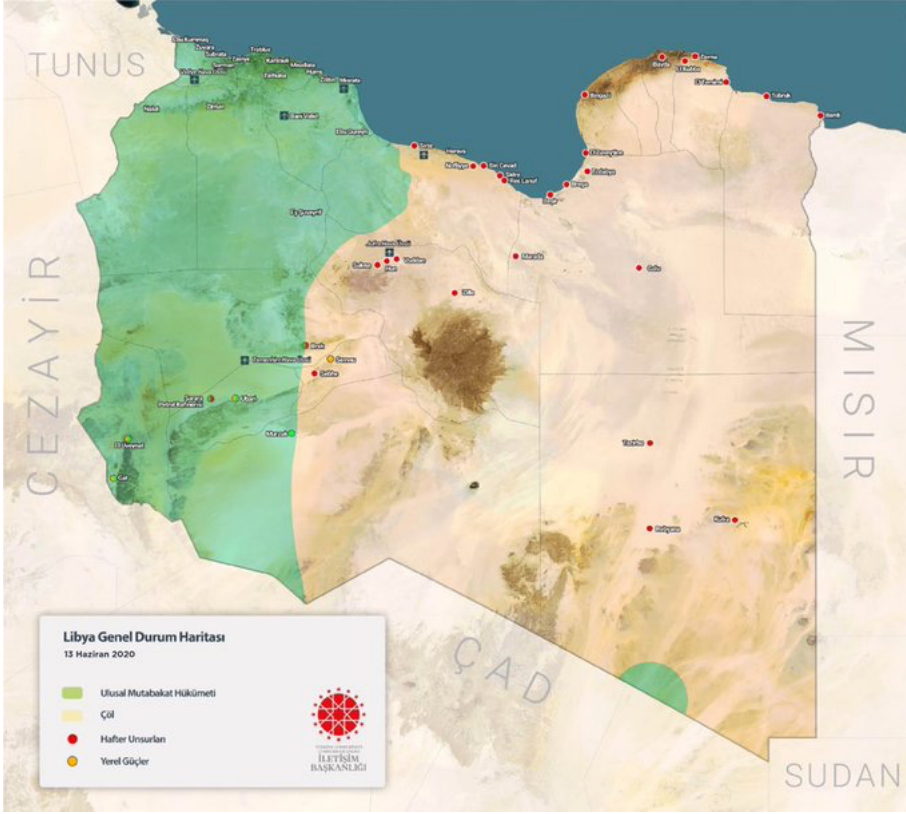
Ubari ve Gat kentleri idari olarak uzlaşılı hükümetinin kontrolünde ancak bu kentlerdeki askeri tugaylar, Serrac hükümeti ile Hafter'e bağlı güçler arasında bölünmüş durumda

Tablo I: Libya'nın 2017'deki son durum askeri haritası¹⁰⁰

99 TEKİR, s. 35.

100 "Libya'nın son askeri haritası", <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/libyanin-son-askeri-haritasi-/968289>, (Erişim: 15.09.2020).

Tablo II: Libya'nın 2020 Haziran'ındaki son durum haritası¹⁰¹

SONUÇ

Bir devletin toprakları üzerinde belli bir derecede etkin otorite icra eden birimler *de facto* rejim olarak isimlendirilmektedir. *De facto* rejimler toprak üzerinde fiili kontrol ve güce sahip olmasına karşın devletin meşru hükümeti değildir. *De facto* rejimler, *de facto* devletten farklıdır. *De facto* devlet bir devletin sahip olması gereken bütün özellikleri taşıyan fakat siyasi nedenlerle uluslararası toplum tarafından tanınmayan ve bu nedenle gayri-meşru görülen, ana devletten ayrılarak bağımsız bir devlet olmayı isteyen bir birimdir. *De facto* rejimin ana gayesi ise daha önceden tanınmış olan bir devletin meşru ve resmi hükümeti olma iddiasında

101 "İletişim Başkanlığı Libya'daki Son Durumu Gösteren Haritayı Paylaştı", <https://www.sabah.com.tr/gundem/2020/06/28/iletisim-baskanligi-libyadaki-son-durumu-gosteren-haritayi-paylasti>, (Erişim: 15.09.2020).

olan ve devletin ülkesinin bir kısmı üzerinde etkin denetime sahip olan bir entitedir. *De facto* rejimler, *de facto* hükümetten de farklı olup ülkenin tamamı üzerinde etkin kontrole sahip değildir. *De facto* hükümetler ise ülkenin tümü üzerinde etkin kontrole sahip olan siyasi açıdan örgütlü birimlerdir. *De facto* rejimler sınırlı derecede bir hukuk kişiliğine sahiptir. *De facto* rejimler devletin resmi hükümetini güç kullanarak ve anayasal olmayan yöntemlerle değiştirirler. Uluslararası toplum bu duruma yanıt vermede “tanıma” politikasını siyasi bir araç ve bir yöntem olarak kullanır. Bu nedenle iç savaş, doğal afet gibi olağandışı durumlarda hükümetlerin tanınması çağdaş uluslararası hukuk açısından önemini koruyan bir konudur.

Hükümetlerin tanınması konusunda “etkinlik” ilkesi geleneksel bir ölçüttü ve içsel ve dışsal bakımdan egemenliği gerektirmekteydi. Hükümet açıkça içsel etkinliğe sahipse tanımamak onun uluslararası hukuk altındaki statüsünü etkilemeyecektir. Diğer taraftan birimin içsel etkinliğine ilişkin şüphe varsa, dışsal tanıma söz konusu birime dışsal etkinlik sağlayacaktır ve onu devletin hükümeti haline dönüştürecektir. Bu durumda tanıma işlemi “kurucu” bir rol oynayacaktır. Libya uygulaması, artık devlet uygulamasında etkin kontrol prensibinin modasının geçtiğini, halk desteği ve uluslararası barış ve istikrarın sağlanması gibi faktörlerin daha çok önem kazandığını göstermektedir. Nitekim hiçbir içsel etkinliğe sahip olmayan Ulusal Mutabakat Hükümetinin (GNA) BM tarafından Libya'nın meşru temsilcisi olarak tanınması bu tespiti doğrulamaktadır. Ulusal Mutabakat Hükümeti'nin (GNA) uluslararası toplumun önemli bir kesimi tarafından tanınması “kurucu” bir fonksiyona sahip olmuş ve bu dışsal etkinlik zaman içinde içsel etkinliğin artmasına ve güçlenmesine yol açmıştır.

Libya örneğinde olduğu gibi iç savaş durumunda süreç içinde rakip birimlerin varlığı ülkede *de jure* ve *de facto* iki farklı hükümet türüne de yol açabilmektedir. Bilindiği üzere *de jure* tanıma geri alınmamaktadır. *De Jure* tanımanın geri alınması halkın self-determinasyon hakkına aykırı düşmekte ve devletlerin iç işlerine müdahale sayılmaktadır. Libya örneğinde 2011-2014 arası dönemde Libya Geçiş Konseyi (NTC) Libya'nın *de jure* hükümeti olarak tanınmıştır ve Libya'yı uluslararası ilişkilerde temsil hakkı ona ait olmuştur. Üstelik Libya Geçiş Konseyi (NTC) BM ve AfB tarafından kolektif olarak tanınmıştır. Bu örnek yeni bir hükümetin tanınmasında kolektif tanımanın demokrasiyi desteklemek ve insan haklarını geliştirmek için bir metot olarak kullanılabileceğini göstermektedir.

2015’de Tobruk merkezli Temsilciler Meclisi’nin (HoR) Libya’nın *de jure* hükümeti olarak tanındığı görülmektedir. Aynı dönemde Trablus-merkezli Genel Ulusal Kongre (GNC) ise bir *de facto* hükümet olarak muamele görmüştür. Görüldüğü gibi aynı dönemde Libya’da bir tanesi *de jure*, diğeri *de facto* olmak üzere iki hükümet varlık göstermiştir.

Aralık 2015’den sonra ise Ulusal Mutabakat Hükümeti (GNA) başlangıçta sürgünde hükümet olarak kurulmuş ardından BM ve AB tarafından Libya’nın tek meşru hükümeti olarak tanınmıştır. Ulusal Mutabakat Hükümetinin (GNA) tanınması hem kurucu, hem *de jure* hem de kolektif tanıma şeklinde olmuştur. Bu dışsal tanıma neticesinde Ulusal Mutabakat Hükümeti (GNA) zaman içinde içsel etkinliğini de arttırmıştır. Geleneksel olarak BM’nin yeni bir hükümeti tanıma yetkisinin olmadığı görüşü benimsenmektedir. Oysa BM Libya olayında alışılanın dışında hareket etmiş ve sadece bu hükümetin oluşumunda etkin rol oynamamış fakat onun diğer devletler tarafından tanınması için de uğraşmıştır. Sonuç olarak geleneksel hukuktan farklı olarak günümüzde hükümetlerin tanınması konusunda etkin kontrol ilkesi istisnaları olmayan mutlak bir ilke değildir. Ancak etkinlik ilkesi tamamen önemini de yitirmemiştir.

Libya’da yaşanan krize çözüm bulmak için uluslararası çabalar devam etmektedir. Bu kapsamda 20 Ocak 2020’de dördüncüsü Berlin’de düzenlenen Libya’daki savaşın taraftarlarına destek veren ülkelerin liderlerinin katıldığı bir konferans gerçekleştirilmiştir. Berlin Konferansı’ndan 55 maddelik bir sonuç bildirisi çıkmıştır. Taraflar arasında kalıcı bir ateşkesin sağlanamadığı sonuç bildirisinde daha sonraki toplantılar için yapılması gerekenler sıralanmış ve çatışmaların sona ermesi için çağrıda bulunulmuştur.¹⁰² Libya’da 21 Ağustos 2020’de Libya Başbakanı Fayiz es-Sarrac ve Temsilciler Meclisi Başkanı Akile Salih arasında ateşkes ilan edilmiştir.¹⁰³ Ateşkes kararı, Sirte ve Cufra’nın silahtan arındırılmış bölgeler olmasını, ülkede petrol üretimi ve ihracının yeniden başlatılmasını, yabancı ve paralı askerlerin ülkeden çıkmasını ve Başkanlık Konseyi ile genel seçimlerin gelecek Mart ayında yapılmasını öngörmektedir.¹⁰⁴ Libya’da ateşkesin sağlanması devleti yeniden inşa etmek için olumlu bir başlangıç olarak değerlendirilebilecek olmasına

102 “Berlin’deki Zirvede alınan kararlar ne anlama geliyor”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51182671>, (Erişim: 10.09.2020).

103 “Libya’da ateşkes: AB ateşkes yeni bir umut yarattı, dış müdahaleler sona ermeli dedi”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53863829>, (Erişim:10.09.2020).

104 “Libya’da karşılıklı ateşkes kararı”, <https://www.sabah.com.tr/dunya/2020/08/22/libyada-karsilikli-ateskes-karari>

karşın ateşkesin sık sık ihlali ve hem Hafter'in hem de Sarraj'ın istifa etmiş olması¹⁰⁵ Libya'nın barış ve istikrarı yakalamasının kolay ve çabuk olmayacağını göstermektedir.

105 "Libya'da Hafter'in Ateşkes İhlalleri Sürüyor", <https://www.trthaber.com/haber/dunya/libyada-hafterin-ateskes-ihlalleri-suruyor-514220.html>, (Erişim: 10.09.2020).

KAYNAKLAR

AKSOY, Sevilay Z., “Rejim Teorileri”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, 12(46), 2015, ss. 57-77.

DROZ-VINCENT, Philippe, “Competitive Statehood in Libya: Governing Differently a Specific Setting or Deconstructing its Weak Sovereign State with a Fateful Drift Toward Chaos?”, **Small Wars & Insurgencies**, 29 (3), 2018, ss. 434- 455.

HEINTZE, Hans-Joachim, “Are De Facto Regimes Bound by Human Rights?”, Ed. IFSH, **OSCE Yearbook 2009**, Baden-Baden, 2010, ss. 267-275.

KIRAN, Abdullah, “Uluslararası Hukukta Devletleri Tanıma ve Tanıma Türleri”, **Social Sciences Studies Journal**, 3(6), 2017, ss. 1083-1098.

KRASNER Stephen D., “Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables”, **International Organization**, 36(2), 1982, ss. 185-205.

PERROUX, Jean-Louis Romanet, “The Deep Roots of Libya’s Security Fragmentation”, **Middle Eastern Studies**, 55(2), 2019, ss. 200-224.

PETERSON, M. J., “Recognition of Governments”, Eds. Gezim Visoka, John Doyle and Edward Newman, **Routledge Handbook of State Recognition**, Routledge, London, New York, 2020, ss. 205-219.

RAINERI, Luca, “Security and informality in Libya: militarisation without military?”, **Conflict, Security & Development**, 19(6), 2019, ss. 583-602.

RUYS, Tom / FERRO Luca, “Weathering the Storm: Legality and Legal Implications of the Saudi-Led Military Intervention in Yemen”, **ICLQ**, 65(1), 2016, ss. 61-98.

SAK, Yıldırım, “Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye’de Yaşanan ya da Yaşanacaklar için Dersler”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, 11(4), 2015, ss. 121-153.

SAUGHEHE, Hamed Hasyemi / NORDIN Rohaida, “Legitimacy as a Precondition for the Recognition of New Governments: A Case for Libya”, **Sriwijaya Law Review**, 2(1), 2018, ss. 69-81.

SERRALVO, Jose, “Government Recognition and International Humanitarian Law Applicability in Libya Post-Gaddafi Libya”, **Yearbook of International Humanitarian Law**, Springer, 18(1), 2016, ss. 3-41.

SHAW, Malcom N., **Uluslararası Hukuk**, Çev./Ed. İbrahim Kaya vd., TÜBA, Ankara, 2018.

TALMON, Stefan, "The Constitutive versus the Declaratory Theory of Recognition. Tertium non Datur?", **British Yearbook of International Law**, 75(1), 2005, ss. 101-181.

TAN, Daron, "Filling The Lacuna. De Facto Regimes and Effective Power in International Human Rights Law", **International Law and Politics**, 51(1), 2019, ss. 436-489.

TAŞDEMİR, Fatma, "Libya İç Savaşı'nın Jus in Bello Açısından Analizi", **Üç Deniz Havzası Ülkeleri Ortak Yönetim Kültürü ve Yeniden Yapılanma Sorunları Sempozyumu**, İstanbul Aydın Üniversitesi, 2012, ss. 353-364. (*Libya İç Savaşı*)

TAŞDEMİR, Fatma, "Yemen İç Savaşına Suudi Arabistan Liderliğindeki Koalisyon Devletlerinin Askeri Müdahalesi ve Uluslararası Hukuk", Ed. Fırat Purtaş, **Uluslararası İlişkilere Tarihsel Bakış**, Nobel Yayınevi, Ankara, 2019, ss. 331-355. (*Yemen İç Savaşı*)

TEKİR, Gökhan, "Kaddafi Sonrası Libya'nın Güvenlik Değerlendirmesi", **Uluslararası Afro- Avrasya Araştırma Dergisi**, 2(1), 2018, ss. 32-44.

VAN ESSEN, Jonte, "De Facto Regimes in International Law", **Merkourios-Utrecht J. Int'l & Eur. L.**, 31(1), 2012, ss. 31-49.

İNTERNET KAYNAKLARI

"AB'den Libya ateşkesi açıklaması: Tüm yabancı savaşçılar ülkeyi terk etmeli", <https://tr.euronews.com/2020/08/22/ab-den-libya-ateskesi-ac-klamas-tum-yabanc-savasc-lar-ulkeyi-terk-etmeli>, (Erişim:09.09.2020).

"Berlin'deki Zirvede alınan kararlar ne anlama geliyor", <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51182671>, (Erişim:10.09.2020).

<https://www.un.org/en/ga/66/>; <https://gadebate.un.org/en/sessions-archive/66>, (Erişim: 10. 09. 2020).

"Libya'da ateşkes: AB ateşkes yeni bir umut yarattı, dış müdahaleler sona ermeli dedi", <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53863829>, (Erişim:10.09.2020).

"Libya'da çözüm için Berlin sürecinin şansı var mı?", <https://www.dw.com/tr/libyada-%C3%A7%C3%B6z%C3%BCm-i%C3%A7in-berlin-s%C3%BCrecinin-%C5%9Ffans%C4%B1-var-m%C4%B1/a-51944529>, (Erişim:10.09.2020).

“Libya’da karşılıklı ateşkes kararı”, <https://www.sabah.com.tr/dunya/2020/08/22/libyada-karsilikli-ateskes-karari>, 22.08.2020).

“Libya’da Hafter’in Ateşkes İhlalleri Sürüyor”, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/libyada-hafterin-ateskes-ihlalleri-suruyor-514220.html>, (Erişim: 10.09.2020).

“Libya’da ne oluyor: Hafter’in ‘Türk hedeflerine yönelik hava operasyonu başlayacak’ dediği Libya’da son durum ne?”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52821791>, (Erişim: 05.06.2020).

“Libya’da Hafter Yanlısı Sözde Hükümet İstifa Etti”, <https://www.bloomberght.com/libya-da-hafter-yanlisi-sozde-hukümet-istifa-etti-2264251>, (Erişim: 14.09.2020).

“Libya’nın son askeri haritası”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/libyanin-son-askeri-haritasi-/968289>, (Erişim: 15.09.2020).

“İletişim Başkanlığı Libya’daki Son Durumu gösteren Haritayı Paylaştı”, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2020/06/28/iletisim-baskanligi-libyadaki-son-durumu-gosteren-haritayi-paylasti>, (Erişim: 15.09.2020).

“Rusya, Suriye’den Hafter saflarına 1000 paralı savaşçı daha göndermeye hazırlanıyor”,

<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/rusya-suriyeden-hafter-saflarina-1000-parali-savasci-daha-gondermeye-hazirlaniyor-1764437>, (Erişim: 08.09.2020).

“Rejim”, TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim: 07.06.2020).

“Türkiye-Libya Anlaşması Doğu Akdeniz Politikasında Önemli Kazanım”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-libya-anlasmasi-turkiyenin-dogu-akdeniz-politikasinda-onemli-kazanim/1662097>, (Erişim: 10.09.2020).

“Ulusal Mutabakat Hükümeti Tüm Libya’yı Kontrol Edebilir”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ulusal-mutabakat-hukümeti-tum-libyayi-kontrol-edebilir-/1866199>, (Erişim: 15.09.2020).

UN Security Council, (2015), Resolution 2238 (2015), Un Doc. S/RES/2238, <https://www.un.org/press/en/2015/sc12039.doc.htm>, (Erişim: 15.09.2020).

